

BRANKO VULETIĆ: GRAMATIKA GOVORA, Grafički zavod Hrvatske, Biblioteka Teka, Zagreb, 1980.

Govoriti posebno o značaju psiholingvističkih istraživanja, mislim da nije ni potrebno. Bez sumnje, on je velik. I što vrijeme više odmiče, psiholingvistika, mlada lingvistička disciplina, rođena tek u ovom stoljeću¹, postaje nezaobilazna naučna oblast u savremenim lingvističkim ispitivanjima. Kod nas se na tom planu čine još uvijek početni koraci. Prilozi su još skromni,² ali vrijedni. Gotovo je sigurno da će ubuduće biti i brojniji i vredniji, jer u ovom slučaju posla ima napretek. Pred psiholingvistima je veliko, tek zakopano istraživačko polje. A ako se bude istraživalo, rezultati neće izostati.

Jedan od istraživača kojeg je zanimljivošću svoje problematike privukla psiholingvistika jeste i autor nedavno objavljene knjige *Gramatika govora*, Branko Vuletić. Autor se duže vremena bavi izučavanjem jezika osvjetljavajući ga sa psihološkog aspekta, ali nam je rezultate svojih istraživanja sistematičnije i kompletnije nego ranije, smatram veoma uspješno, ponudio baš u ovoj knjizi.

Tri samostalna zaokružena dijela: *Komunikacija govorom*, *Učenje govora* i *Ogledi za gramatiku*, iako pisana na različitom nivou, uspješno su povezana govorom, kao elementom koji se provlači kroz sva tri djela, u potpuno oblikovanu cjelinu, knjigu nazvanu *Gramatika govora*. Odmah da kažem — knjiga je dobrodošla ne samo lingvistima nego uopšte našoj intelektualnoj javnosti. I ne samo njima. Svi oni koji cijene pravilno artikulisanu, korektno naglašenu i uopšte lijepo izgovorenu riječ, sa zadovoljstvom će pročitati ovu ne tako obimnu (163 strane), ali jednostavnu i čitko pisanu knjigu. Posebno je preporučujem onima koji su profesionalno vezani za govornu riječ, čiji je posao javno govorenje. U centru Vuletićevog interesovanja je konkretna realizacija jezika — govor. Za

¹ M. Ivić: *Pravci u lingvistici*, DZS, Ljubljana 1975, str. 149

² M. Ivić, o. c. str. 21; B. Vuletić se u ovoj knjizi najčešće poziva na radove P. Guberine i I. Škarića

razliku od Sosira, koji je sistem vidio samo u jeziku, on u svojoj knjizi pokušava dokazati da sistem postoji i u govoru. Ponuđeni materijal ide u prilog iznesenom mišljenju, tako da je poslije čitanja knjige teško ostati Sosirov istomišljenik. Zato je potrebno da i govor, kao i jezik, ima svoju gramatiku. Ova knjiga bi trebalo da bude to, ali se, izgleda, i njen autor kolebao kako da je nazove. Jer, gramatika bi trebalo da bude jedna potpuna cjelina, bez prostora ostavljenog za domišljanje, a u ovoj knjizi ga ipak ima. Zato bi joj možda bolje odgovarao naslov *Za gramatiku govora*, kako je rečeno na jednom mjestu u predgovoru (str. 5).

Poznato je da na realizaciju jezika, odnosno na govor, utiče više faktora. Sociolingvisti prate i izučavaju njegovu konkretizaciju u različitim sociokulturnim sredinama. Psiholingvisti, međutim, posmatraju realizaciju govora uslovljenu različitim psihičkim momentima, a s tog aspekta govor je posmatrao i Vuletić.

Prvi dio knjige — *Komunikacija govorom*, čije smo priloge mogli pročitati i ranije, što nikako ne umanjuje njihovu vrijednost, naprotiv — imamo ih sve na jednom mjestu,¹ posvećen je aktuelnim pitanjima govorenja — kulturi govora, govoru uopšte, »toj najljudskijoj manifestaciji čovjeka«. Vuletić je postavio sebi osnovno pitanje: kako govorom prenijeti poruku brzo, tačno i, što je najvažnije, efikasno. Svaki od niza radova iz ovog dijela knjige ima za cilj da objasni i, po mogućnosti, teorijski uobličiti po jedan govorni fenomen, a svi zajedno da čine odgovor na postavljeno pitanje. Ma koliko da smo obrazovani i upoznati sa strukturom maternjeg govora, konstatuje autor, a u to ne bi trebalo sumnjati, privatno i javno ipak ne govorimo isto, kao što ne govorimo isto u manjoj ili većoj skupini, u zatvorenom ili na otvorenom prostoru i sl. Jer čovjek reaguje ljudski, psihički momenti, na koje se do sada nije obraćala naročita pažnja, u realizaciji govora imaju bitnu ulogu. U knjizi je, na primjer, vrlo interesantno postavljeno sporno i praktično pitanje, danas naročito aktuelno, da li na radiju i televiziji informacije treba da prenose do primalaca poruke (slušalaca i gledalaca) spikeri ili novinari? Autor smatra da odgovor nije lako naći, ali se ipak, poslije »glasnih razmišljanja« (»ako želimo nekoga u nešto uvjeriti, moramo prije svega sami u to vjerovati; ako želimo nekome nešto govorom prenijeti, moramo sami to dobro poznavati« — str. 14) odlučuje za novinare, preciznije: za stručnjake za pojedina područja. Kad se u cjelini sagledaju svi izneseni argumenti i za jedne i za druge, čitaocu, bez sumnje, neće biti teško da se prikloni autorovom mišljenju.

Govor je slika čovjeka, smatra autor, i zato ga treba istaći u prvi plan. On nam uvijek daje slojevitou informaciju, ne može nikada biti linearan, jednostran i siromašan. Pored svoje osnovne funkcije — prenošenja sadržaja poruke, prenošenja obavijesti, govor ima i vlastiti sadržaj — niz dodatnih informacija o govorniku, sagovorni-

¹ »Oko«, rubrika »Kultura govora«, br. 22/1973 — 44/1974, što autor navodi u Bibliografskim napomenama u knjizi, str. 7

ku, predmetu razgovora i sl. Zato je, s pravom konstatuje autor, u odnosu na pisano riječ, kojoj je dosad posvećivano znatno više pažnje, govor bio nepravedno zapostavljen.

Ono što je potuno van domašaja pisane riječi, a što je u govoru veoma bitan element, to je prozodija: intonacija, intenzitet, pauza. Vuletić joj u ovoj knjizi posvećuje adekvatan prostor. Prozodijski elementi, konstatuje autor, čine govor potpunijim, informaciju bogatijom. Govore o čovjeku, o njegovom odnosu prema svijetu. To su upravo i najljudskiji elementi u njemu. Nikakav opis neke emocije ne može biti toliko precizan, koliko podataka o toj emociji može dati npr. intonacija kojom je govor obojen. Zato je prozodijska strana, toliko važna za potpunije prenošenje poruke, do sada nepravedno bila zapostavljena. Navedene ilustracije u knjizi potvrdile su njen izuzetan značaj, na koji je autor posebno upozorio.

Gdje god je bilo moguće, Vuletić je zaključke donosio nakon obavljenih eksperimentalnih ispitivanja, što treba istaći kao posebno vrijednu stranu ove knjige. Eksperimentišući s ljudima kojima naš jezik nije maternji, čak s ljudima koji ne znaju ni jednu našu riječ, došao je do zaključka: »Govor — slika čovjeka — nosi jedan općeljudski sadržaj« (str. 32). Istaknuta je primarnost govornog ostvarenja, ukazano na posljedice koje nose poremećaji govora u govornoj komunikaciji, podvučen značaj afektivnosti u govoru, posmatran kontekst govora i sl. I kao zaključak ovog, može se reći teorijskog dijela knjige, po mom mišljenju i najvrednijeg, slijedi konstatacija: govor premašuje sve kategorije klasične gramatike jer su sve već sadržane u njemu, i zato zahtijeva posebnu gramatiku. Mada su konstatacije donošene uglavnom poslije eksperimentalnih ispitivanja, ima dosta i subjektivnih stavova. To je, uostalom, bilo i nužno, jer je knjiga rezultat individualnog ispitivanja. Upravo zato su iz kruga interesovanja autora nužno izostali i neki drugi vidovi realizacije jezika, npr. govor u strahu, govorenje u laži i sl. Stoga knjigu treba prihvatiti kao dobro polazište s koga će se moći krenuti dalje ka stvaranju gramatike govora.

Psiholingvisti, kako se može vidjeti i u ovoj knjizi, značajnu djelatnost razvijaju i u oblasti učenja i teorijskog uobličavanja učenja stranih jezika. Drugi dio knjige — *Učenje govora*, posvećen je upravo toj problematici. Polazeći od osnovnih elemenata bitnih za učenje govora, B. Vuletić je gotovo abecednim redom, jednostavno, a istovremeno stručno i sistematično, objasnio koji su to osnovni pojmovi bez kojih se i ne može razumjeti materija koja dalje slijedi. Ukazao je, između ostalog, na tri bitne strane fonetskog sistema nekog jezika — artikulatornu, akustičku i psiho-akustičku. Istakao je da je govorenje složen proces, lanac čije su karike: emisija, transmisija, recepcija i reprodukcija, objasnio je domen izučavanja artikulatorne, akustičke i psiho-akustičke fonetike. Zapravo, u svakoj od njih riječ je uvijek o istoj materiji, smatra Vuletić, ali je pažnja usmjerena na različite aspekte pojavnosti te materije. I u ovom dijelu knjige dati su rezultati nekih eksperimentisanja, u

čemu se autor služio raznim tehničkim pomagalicama. Eksperimentalnim putem utvrđene su, na primjer, optimalne glasova našeg, a takođe i engleskog i francuskog jezika. Ovdje moram konstatovati da je za potpunije razumijevanje ovog dijela knjige čitaocu potrebno i šire, ne samo lingvističko obrazovanje.

Znatan prostor posvećen je tzv. metodama fonetske korekcije, gdje je ukazano i na značaj i na njihove nedostatke. Prema autoru, artikulatorna metoda, bazirana na Sosirovoj lingvistici jezika, u prvi plan ističe učenje detaljnog opisa artikulacije pojedinih glasova, tako da je analitičnost njena glavna komponenta, a ujedno i nedostatak. Nešto je mlađa metoda jezičkog laboratorija. Po ovoj metodi govor se najefikasnije uči slušanjem, ali se pokazalo da se slušanjem i ponavljanjem datih modela u jezičkim laboratorijama, prave greške uslovljene poznavanjem maternjeg jezika, odnosno njegovog glasovnog sistema. Ni metoda fonoloških opozicija nije dala neke bolje rezultate. Pokazalo se da pertinentna opozicija postoji tek za onoga koji dobro poznaje, ali ne i za onoga koji tek uči strani govor. Slične rezultate daju i metode fonetske transkripcije i fonetske korekcije. Ali, jedno je sigurno. Greške koje se prave pri učenju stranog govora nisu ni pojedinačne, ni nesistematične. Otuda se pojavila još jedna metoda — sitem grešaka. I ona, kao i prethodne, ima i dobre i loše strane. Ali glavni propust većine navedenih metoda je u nastojanju da se usvoji individualno, pojedinačno ostvarenje jezika. Korektnost izgovora nije sama sebi svrha, niti je iko naučio bilo koji jezik tako što je naučio izgovor tridesetak ili četrdesetak fonema. Naprotiv, usvajanjem niza njihovih pojedinačnih ponavljanja u raznim situacijama, raznim glasovnim skupinama, položajima, intonacijama, intenzitetima, kvantitet može preći u kvalitet. A upravo u pronalazaženju zakonitosti koje pojedinačne elemente povezuju u veće cjeline i zakonitosti unutar tih elemenata, koje za posljedicu imaju tvorbu većih cjelina, i jeste dijalektika globalnog pristupa govoru. Ovakvom Vuletićevom mišljenju ne bi se moglo prigovoriti, tim prije što on ne insistira na njemu. Čitalac je u prilici da ocijeni vrijednost svake od navedenih metoda i da se, prema vlastitoj sklonosti, opredijeli za neku od njih.

Gramatika govora ne bi bila potpuna ukoliko bi u njoj bila zaobiđena vrlo važna osobenost svake gramatike — normativnost. A za gramatiku ovakve vrste bitna je ortoepska norma. To je vrsta lingvističke djelatnosti u kojoj je teško doći do rezultata rada. Teškoće su objektivne prirode. Govoriti o normi pisane riječi, mnogo je lakše. Može se, bez velikih teškoća, govoriti i o normi izgovora pojedinih glasova ili akcenata riječi, smatra autor, ali govoriti o normi izgovora većih govornih cjelina, zaista je teško. I tu je potpuno u pravu. Šta je govorenje, pita se Vuletić i istovremeno odgovara: ništa drugo nego ostvarenje niza, može se reći nemjerljivog niza pojedinačnih glasovnih ostvarenja. A da bi se govorom adekvatno, odnosno idealno prenijela poruka, mora postojati zakon koji to reguliše. Govor — to je sadržaj, implicitno on je normiran, konstatuje autor, jer svako pridržavanje ili nepridržavanje norme u govoru ima mjerljive posljedice, u što se nije teško uvjeriti. U intenciji po-

stoji samo jedna idealna govorna poruka za jedan sadržaj. »Ali mogućnost ostvarenja ne umanjuje ni njenu vrijednost, ni njenu normativnost«, zaključuje autor (str. 86). Pokušamo li ovo provjeriti, brzo ćemo se uvjeriti u ispravnost iznesene tvrdnje — implicitno govor je normiran.

Mada je knjiga u cijelosti veoma korisna široj čitalačkoj javnosti, zainteresovanoj za njegovanje kulture govorne riječi, ovaj njen dio biće od naročite koristi nastavnica stranih jezika. Jezik treba učiti prirodnim putem, putem govora, zaključak je koji se sam nameće.

Pod naslovom *Jezik, govor, govorenje* u trećem dijelu knjige autor se kritički osvrnuo na osnovne Sosirove postavke o jeziku i govoru. Nema jezika bez njegove materijalizacije, bez govora, a govor je složen proces, zaključuje autor i konstatuje: to je uvijek slojevita poruka jer sjedinjuje izbor iz jezika i izbor iz govorenja. On je zadan jezikom, govorenjem, situacijom, čovjekom. Posljedica je djelovanja niza zakonitosti, a zakonitosti nema bez sistemnosti. Govor je, dakle, krajnje uslovljen, određen i on mora imati svoj sistem, najvažniji je zaključak iznesen u ovoj zaista zanimljivoj knjizi. Eksperimentalnim putem autor to i dokazuje.

Prikaz »Gramatike govora« bez pominjanja završnog eseja »Između krika i slike«, bio je nepotpun. Analizirajući primjere iz moderne poezije koja je prihvatila sliku kao izražajno sredstvo, Vuletić konstatuje da je slika, kao i krik, univerzalni znak. Vokali O ili A npr. ne nose nikakvo jezičko značenje, ali u odgovarajućem ozvučenju veoma efikasno i precizno izražavaju npr. iznenađenje, strah i sl. Ilustrujući to lijepo odabranim primjerima, autor je knjigu završio konstatacijom da moderna poezija nije ni puka deskripcija, ni puka igrarija, mada ima i takvih aspekata. Odbacivanjem fabule ona je učinila radikalni korak i nesumnjivo dokazala svoje vrijednosti.

Originalno sročena, ponesena novom idejom izučavanja u oblasti lingvističkih nauka, knjiga je bez sumnje vrlo vrijedna i veoma potrebna. Eksplicitno i jasno autor je dokazao svoju osnovnu postavku da je govor, kao i jezik, sustavan, i da, prema tome, mora imati i svoju gramatiku. Knjiga nije u potpunosti odgovorila na sva pitanja, ali to ne umanjuje njen značaj. Ona je vrijedna i kao ideja i kao ostvarenje i biće odlično polazište za dalja izučavanja u tom pravcu. Uzgred rečeno, utisak bi bio i povoljniji da je u knjizi ovakve prirode bilo manje štamparskih grešaka, koje, autor to dobro zna, odvuku pažnju čitaocu, kao i govorni lapsus, u neželjenom pravcu (npr. str. 142: riječ se mora *izreći*, vrednote *governog jezika*, *pre-njeti* i sl.).

Naila Hebib-Valjevac